

Gheorghe PALADE, Mihai URSU

Expoziția generală din 1925 de la Chișinău

ABSTRACT

Chișinău Agroindustrial Exhibition of 1925. *This work investigates the problem of the organization of the Agroindustrial Exhibition, held in Chișinău in 1925. On the basis of the archival records and periodicals of that time, the author analyzes the goal, the process of organizing and the course of holding the exhibition, reveals political, economic and cultural values of that first event of such a level, held in Basarabia after its reunion with Romania. The active participation of the National Museum in organizing and carrying out that exhibition is accentuated.*

Besides the description of the location, departments and participants of the exhibition, this work contains an interesting set of postcards with illustrations reproducing various moments and the atmosphere reigning in Chișinău in the days of the exhibition.

După Marea Unire de la 1918, guvernul României întregite a întreprins acțiuni hotărâte în scopul redresării economiei distruse de război și mobilizării tuturor provinciilor la consolidarea forțelor de producție ale țării. Concomitent cu reformele desfășurate în industrie și agricultură autoritățile statului au practicat și organizarea unor expoziții orientate la evaluarea stării de lucruri în economie, tehnică și știință, dar și să încurajeze producătorii și specialiștii angajați în diverse ramuri de producție. Astfel, prin Expoziția industrială, organizată în septembrie 1921 la București de către Mihail Manoilescu, subsecretar la Ministerul de Industrie și Comerț, se relua tradiția începută încă până la primul război mondial¹. Era prima expoziție în cadrul României întregite, importanța și semnificația ei fiind cu totul deosebită. “Nimeni nu putea să creadă, scrie în memoriile sale Mihail Manoilescu, – că România producea în noile ei granițe, articole industriale atât de complicate și de occidentale”². Tot el reda, concis, în fraze exclamative, dar argumentate, impresia pe care a produs-o Expoziția bucureșteană de atunci: “Expoziția de la 1921 a fost cel dintâi strigăt de bucurie al românilor când și-au descoperit comorile României Mari”³.

Expoziții cu caracter industrial și agricol au fost organizate în anii următori la Iași și Arad. La 27 septembrie 1923 a fost inaugurată Expoziția Moldovei istorice, la care au participat mai mulți vinificatori și pomicultori din județele basarabene⁴. Guvernul tindea, astfel, să antreneze în acest proces centre economice diferite, reprezentând de fapt provinciile țării cu ramuri de producție specifice. Erau scoase în evidență elementele vieții economice caracteristice fiecărei regiuni, subliniindu-se totodată unitatea economică a României întregite. Un eveniment marcant în viața social-economică și culturală a Moldovei de la est de Prut l-a constituit Expoziția Generală și târgul de mostre organizată în toamna anului 1925. Viața social-economică și culturală a Moldovei de la est de Prut a constituit Expoziția Generală și Târgul de mostre, organizat în toamna anului 1925.

Organizarea la Chișinău a unei expoziții cu caracter economic general avea, pe lângă considerentele menționate, și o serie de argumente deosebite, particulare, specifice Basarabiei.

Pe lângă obiectivele economice și didactice organizatorii au urmărit și un scop politic: de a riposta astfel la presiunile pe care le exercita Moscova asupra României pentru reanexarea Basarabiei. Subtil, în acest sens, N. Iorga scria în “*Neamul Românesc*”: “Și astfel în țara asupra căreia Troțki și Frunză încrucișează fulgere de amenințare, ei au răspuns la aceste îndemnări de a ne face bagajele, printr-o expoziție, prin atâta lucru: o expoziție”⁵. Marele istoric făcea în acest mod referire la planurile anexioniste ale Uniunii Sovietice lansate fățiș după eșecul Conferinței de la Viena din martie - aprilie 1924. Prin organizarea expoziției se urmărea, deasemenea, consolidarea autorității statului român după înfrângerea rebeliunii de la Tatarbuniar: “Mii de oameni veniți de pretutindeni au putut vedea că este și altă Basarabie decât a revoltelor sovietice și a dureroaselor represii, la a căror desfășurare alergau “observatori” francezi și “observatori italieni”⁶. Expoziția avea menirea să întărească spiritul de încredere în perspectiva funcționării instituțiilor românești în Basarabia, în capacitatea lor de a organiza provincia sub aspect economic. Spre deosebire de alte regiuni ale țării, Basarabia era o provincie eminentamente agrară. Cum era și firesc, Expoziția de la Chișinău urma să demonstreze astfel și perspectivele modernizării agriculturii țării după împrumutarea țăranilor în urma reformei agrare din 1921. Pe lângă evaluarea producției agricole, important era expunerea în cadrul ei a unor utilaje, mașini și tehnologii, orientate să asigure progresul tehnic în agricultură, recunoscut fiind faptul că România rămânea la acest capitol cu mult în urma țărilor occidentale și chiar a statelor învecinate. Totodată, Expoziția avea menirea să contribuie la organizarea interioară a instituțiilor agricole în sarcina cărora era realizarea unor “măsuri agronomice pentru ridicarea nivelului cultural al agriculturii din tot cuprinsul țării”⁷.

Organizarea expoziției era impusă și de necesitatea popularizării produselor agricole pentru a obține piețe de desfacere de care Basarabia avea nevoie după stabilirea hotarului pe Nistru și izolarea, ca urmare, de piețele de desfacere din Rusia.

Pentru a da expoziției o semnificație cât mai pronunțată organizatorii au ales locul de desfășurare a ei clădirea Liceului nr. 3, fostul palat al Sfatului Țării unde s-a votat Actul Unirii.

Încăperile de la parter au fost repartizate agriculturii, cu secții aparte pentru pomicultură și viticultură. Doar trei camere au fost destinate cooperăției. Etajul de sus a fost repartizat pentru mai multe secții, unde diferite firme locale și străine prezentau mărfuri de larg consum, îmbrăcăminte, țesături, parfumerie și alte produse. O parte considerabilă din etaj era ocupată de secția artelor și industriei casnice. Un loc aparte a fost repartizat produselor industriale din Polonia. Spațiul din fața sediului liceului a fost rezervat prezentării pepinierelor din Basarabia, iar în spatele clădirii erau amplasate pavilionul restaurantului „Londra”, ospătării, locuri de distracție. Se evidențiază pavilionul “Lupeni” cu o galerie subterană, ce prezenta de fapt o mină de extras cărbuni.

Povârnișul care pornea de la liceu spre iazul din vale, a fost transformat în parc, fiind amenajat cu trepte largi, bazine de apă cu mici cascade și terase, unde erau

amplasate numeroase pavilioane cu produse alimentare, bijuterii și instrumente muzicale, manufactură și produse industriale. Fermecau prin aspectul lor estradele muzicale amenajate, cele ale fabricii de jucării “Leo”, ale fabricii de obiecte artistice din piele “Batic” din Chișinău, cel de covoare și țesături orientale, a Camerei de comerț ș.a. Pe o terasă aparte a fost organizat “Bazarul Cooperăției”, care prezenta publicului diverse bucate, fructe și băuturi. Mai jos era zona pentru agrement cu diferite caruseluri, scrânciob, luntre, loterii ș.a.

Intrarea principală la expoziție era amplasată în perspectiva străzii Principele Carol (azi S. Lazo), constituită dintr-o poartă măreață cu o arhitectură deosebită, care în timpul nopții era frumos iluminată. Aici, la intrarea în Parcul „Principele Carol”, a fost amenajat un enorm glob pământesc, ce prezenta pavilionul presei. În acest sector de parc, destinat expoziției, au fost construite pavilioanele pentru produsele industriei grele. Se evidențiază pavilionul industriei metalurgice, pavilioanele francez și cehoslovac, a diferitor fabrici și uzine. Merită a fi menționat pavilionul elegant, construit de proprietarul fabricii de macaroane T. Kogan în partea de vest a parcului unde se demonstra o colecție bogată de fabricate ciudate din aluat. Tot aici au fost amplasate pavilioanele manufacturii de tutun, apiculturii, sericulturii și o casă țărănească tradițională din zona codrilor basarabeni. Este pentru prima dată când la o expoziție din Basarabia a fost prezentată o mostră de arhitectură populară.

De-a lungul străzii Viilor (azi A. Mateevici) se înșirau un rând de chioșcuri mici unde se demonstrau diferite invenții și lucruri utile pentru gospodărie, veselă și ceramică.

Doar o singură secție a expoziției - Secția Științifică - a fost amplasată la galeria Muzeului Național din Chișinău, unica instituție științifică din Basarabia la acea vreme. Alături de muzeu, pe strada Unirii (azi Sfatul Țării) a fost construită încă o poartă din lemn ce unea muzeul cu celelalte pavilioane ale expoziției.

Expoziția a durat de la 15 august până la 15 octombrie. Vernisarea ei oficială a avut loc la 8 septembrie 1925, cu participarea conducerii de vârf a Țării. Regele Ferdinand I în scurta sa cuvântare și-a exprimat sentimentele de bucurie, redând semnificația și importanța expoziției de la Chișinău. Pentru el, expoziția ce se inaugura reprezenta “munca statornică, munca serioasă, o muncă de întrecere în “lupta pașnică”. Regele își exprima încrederea și speranța, că expoziția va da roade “pentru a evidenția manifestările acestei lupte de întrecere”, care urma să contribuie la consolidarea legăturilor “de frăție” a românilor din toate provinciile țării⁸. Și cu această ocazie, regele indica la necesitatea consolidării României întregite, constituite în urma Marii Uniri de la 1918. Prezența suveranului și a familiei regale la inaugurarea expoziției de la Chișinău era o dovadă a interesului pe care-l manifestau autoritățile centrale ale statului român față de evenimentul în cauză și pentru evoluția economică a Basarabiei în ansamblu. Ministrul Agriculturii și Domeniilor Al. Constantinescu, în discursul său la inaugurarea expoziției, a relevat momentele ce subliniau importanța “acestei frumoase manifestări economice a Basarabiei”. Fără a se referi la momentele organizatorice și structura expoziției, după frazele elogioase la adresa suveranului și a întregii familii regale, el sublinia: “În nici unul din aspectele vieții sociale nu apare mai luminoasă și mai categorică trăinicia unei națiuni, decât în rezultatele eforturilor colective pe care ea le face pe tărâmul economic...”⁹. În opinia ministrului, expoziția

de la Chișinău întrunea în esența sa “caracterul specific al acestei frumoase și bogate regiuni” și exprima în forme concrete și vii “însăși viața economică a Basarabiei, concentrată în exemple trăite, plastice și lesne de străbătut, din care se citește inițiativa modestă și liniștită, încordarea viguroasă și continuă, voința multiplă, rezultatul a miilor voințe de aici, care năzuiesc, cu toate, ca Basarabia, unită cu Patria – Mamă, să stea la înălțimea dreptarului economic cu care România Mare, are mândrie de a-și măsura valorile ei”¹⁰. El menționa că expoziția întărea prin cuprinsul ei sentimentul de încredere națională și demonstra tuturor “puterea de viață și iscusința” populației din provincie, a plugarilor și gospodarilor harnici din satele basarabene¹¹.

Pregătirea și desfășurarea Expoziției a fost dirijată de Comisariatul General care avea în componența sa pe: generalul V. Rudeanu, Comandant al Corpului III Armată – președinte, C-n Lungu, Directorul Băncii Naționale – vice președinte și membrii: inginer I. Buciușcan, S. Ciocârdel, E. Castano, Fl. S. Niță, iar secretar – C. A. Botezat. Ca organ executiv era Consiliul de Administrație, membri ai căruia erau numeroase personalități ale vieții administrative, economice și culturale din Basarabia, printre care Const. Mimi, președintele Comisiunii Agricole; Șt. Ciobanu, președinte al Comisiunii istorico-culturale; I. Buciușcan, președinte al Comisiunii industriale; Fl. S. Niță, președintele Comisiunii de industrie casnică; S. Covallioti, președinte al Comisiunii viticole; V. Țanțu, prefectul județului Lăpușna, reprezentanți ai primăriei orașului Chișinău, ai Camerei de comerț, directori generali din partea unor ministere, prefectul poliției Chișinăului, inspectori. A funcționat și o Comisiune de cenzori, având misiunea de a supraveghea respectarea regulamentului Expoziției și a bugetului prevăzut¹². Observăm prezența în organele de conducere a Expoziției a multor fruntași basarabeni, participanți la mișcarea națională de la 1917 - 1918.

În procesul de organizare și desfășurare a expoziției un rol deosebit l-au avut consilierii agricoli din județele Basarabiei: I. Candini – Soroca, T. Ambrojevici – Hotin, C. Constantinescu – Orhei, A. Dimitriu – Bălți, T. Dănescu – Chișinău, T. Nicov – Tighina, Atanasiu-Butagiu – Cetatea Albă, Gr. Stănescu – Ismail, Stănescu – Cahul. După cum se menționa în presa de specialitate “acești stâlpi ai organizațiilor oficiale – agricole din Basarabia, după încheierea reformei agrare, au demonstrat și cu ocazia expoziției din 1925 capacități și voință pentru a evidenția perspectivele agriculturii din provincie. De asemenea, la prezentarea produselor fermelor și pepinierele statului au contribuit inspectorul general al Ministerului Agriculturii S. Comârzan, inspectorul viticol I. Ionescu și inspectorul Iosif Bahtalovschi. În cadrul Expoziției a fost organizată și secțiunea Casa pădurilor, la aceasta contribuind directorul regional silvic Petrescu și inspectorul silvic Pșemirschi. Direcțiile Ministerului Agriculturii și Domeniilor, prin reprezentanții săi, au tutelat și, într-o anumită măsură, au sprijinit financiar întreaga activitate de pregătire a secțiunilor respective ale expoziției¹³.

Fiecare secțiune a expoziției avea în frunte un comitet executiv alcătuit din specialiști în domeniu, reprezentanți ai județelor, proprietari, funcționari administrativi. Pentru a asigura buna desfășurare a expoziției secțiunile au elaborat din timp programe, care cuprindeau criteriile privind selectarea și prezentarea exponatelor. Un model în acest sens era programul Secțiunii de viticultură și oenologie, întocmit de către Iosif Bahtalovschi, inspector pe lângă Ministerul Agriculturii și

Domeniilor. Secțiunea respectivă era structurată în multe secții, printre ele fiind secția culturilor speciale; materiale de plantare; secția instrumentelor și uneltelor întrebuințate în viticultură; secția științifică – demonstrativă. Oenologia era prezentată prin secțiile: vinuri, instrumente și scule aplicabile în tehnica vinificației, secția științifico-demonstrativă de vinificație; secția literaturii despre viticultură și vinificație¹⁴. Pentru instruirea specialiștilor și a producătorilor în domeniu au fost organizate secții speciale de propagandă a viticulturii și vinificației în rândul populației; conferințe despre viticultură și vinificație; concursuri. La conferințe se dezbăteau o serie de probleme ce vizau situația viticulturii și vinificației în România, cercetarea științifică în domeniu, sistemul predării acestei ramuri în școlile de viticultură și vinificație, bazele vinificației practice, organizarea gospodăriilor viticole, cooperarea în domeniul vini-viticol ș.a. Concursurile urmăreau să evidențieze realizările obținute de producători și instituții, utilizarea mecanismelor și a tehnicii în producție, metodele și mijloacele de propagandă în domeniul viticulturii și vinificației etc¹⁵.

Secția Agricultură prezenta varietatea și tipurile principale de gospodării agricole: mari, mici și mijlocii. Erau expuse produse din noile gospodării, constituite în urma reformei agrare, precum și produse din gospodăriile coloniștilor, acestea cuprinzând două categorii: formate prin colonizările din perioada de până la 1918 și cele înființate corespunzător prevederilor reformei. În pavilionul respectiv erau prezentate cele mai diverse produse ale agriculturii: plante și rădăcini, spice, boabe, știuleți, semințe etc.

Una din particularitățile expoziției constă în faptul că exponatele nu prezentau exemplarele cele mai frumoase, ci “produsele agricole cele mai obișnuite”, așa cum se puneau în vânzare de către producători. Vizitatorii aveau astfel posibilitatea de a se informa asupra situației reale a agriculturii din țară, și mai ales din Basarabia. După cum menționa unul din specialiștii în domeniu, materialul expus prezenta “oglindea fidelă a agriculturii din această provincie”¹⁶. Exponatele erau grupate după tipurile de plante și după județe, evidențiind trăsături comune și anumite particularități ale agriculturii din diferite zone. Varietatea plantelor cultivate pentru comercializare era prezentată cu indicația suprafeței însămânțate, a plantelor premergătoare și mărimea recoltei obținute la hectar în acel an. Gospodăriile, care expuneau produsele lor, fuseseră studiate în prealabil de către personalul agricol din județele respective, ceea ce a permis relatarea unor informații explicative privind starea acestora și condițiile de producție. Pentru a ilustra aceste gospodării și a sublinia împrejurările în care au fost crescute plantele expuse, organizatorii au prezentat fotografiile cu imaginea tuturor clădirilor și acareturilor cuprinse în gospodărie, a inventarului, terenurilor cultivate, a vitelor etc. În scopul informării cât mai exacte și precise asupra calității exponatelor, comitetul executiv al expoziției a organizat analiza tuturor grăunțelor expuse în privința greutateii hectolitrică și a corpurilor străine. O mare importanță pentru vizitatorii de la sate avea prezentarea metodelor și tehnologiilor avansate de cultivare a porumbului, practicate de producători din Bolgrad, județul Ismail.

Pentru schimbul de experiență în domeniul agriculturii prezenta interes deosebit eșantioanele Institutului de Selecționare a plantelor agricole din Moravia (Cehoslovacia). Colecția prezenta realizările științifice la care urma să se orienteze și

producătorii basarabeni, unele varietăți de cereale selecționate fiind încercate cu succes în provincie¹⁷.

Exponatele ce demonstau dezvoltarea viticulturii în România, și mai ales în Basarabia, erau prezentate în trei camere mari și coridorul ce le unea, formând astfel un complex distinct. Erau expuse planșe cu varietăți de viță americană, întrebuințate mai mult în țară, butași obținuți din altoire, fazele prin care trece portaltoiul și altoiul, până la transformarea definitivă în viță de vie¹⁸. Planșe numeroase prezentau vițele europene altoite, evidențiind varietățile cele mai răspândite în țară. Pe lângă produsele unor renumite pepiniere din țară cum erau cele de la Drăgănești, Drăgășeni, Nicorești, erau expuse și vițe altoite, provenite de la pepiniera satului Bucovăț. Importante pentru viticultori erau planșele prin care se demonstau metodele și mijloacele de combatere a vătămătorilor și bolilor viței de vie. Prezentau interes practic diferite pulverizatoare cu toate elementele constitutive și piesele de schimb, materiale întrebuințate la combaterea bolilor. Erau demonstrate varietăți de soluri viticole din regiunile Costiugeni, Petroasa, Cotnari, Cetatea – Albă și o hartă agro-geologică a Basarabiei care completa studiul solului acestei provincii¹⁹.

O secțiune distinctă prezenta dezvoltarea vinificației, cuprinzând instrumentele și materiale întrebuințate în această ramură, precum și 6 pivnițe, unde erau aranjate vinuri albe și negre cu renume în țară și peste hotare: de la Costiugeni, Cotnari, Petroasa, Murfatlar, Igniu, Miniș din recoltele anilor 1921-1924. Erau demonstrate și metode de analiză a vinurilor, ceea ce indica la grija instituțiilor de resort pentru calitatea acestora²⁰.

Dintre cele 170 varietăți de struguri de vin și de masă expuse, mai importante erau: Aligote, Chasselas D'ore, Roz-Muscat-uri, Pinot-Franc și Gris, Cinsault, Galbenă Plavaie, Meslicr, Păsăreasca Albă și Neagră, Riesling, Muscat Erotignan, Calabri, Coarnă, Cruciulița, Frâncuse, Rară Neagră, Noir de Crimeea, ș.a. Soiuri hibride de asemenea erau prezente pe standurile expoziției: Noas, Isabela, Lidia, Teras, Delavara, Gayllard etc. Se evidențiau și produsele industriei de conservare a fructelor și strugurilor²¹.

Această descriere făcută în baza relatărilor agronomului inspector al Ministerului Agriculturii I.C. Ionescu permite evaluarea nivelului dezvoltării viticulturii în țară și contribuția esențială a Basarabiei la dezvoltarea ei. Totodată, informația privind exponatele de viticultură și vinificație permite cercetătorilor să reconstituie evoluția acestor importante ramuri ale economiei naționale.

Deosebit de bogate și variate erau standurile care prezentau vizitatorilor produse ale horticulturii, ramură care în comparație cu cultura câmpului ori agricultura propriu-zisă, avea de soluționat mai multe chestiuni de ordin tehnic și economic. Sub conducerea lui D. I. Ștefănescu, șeful Direcției Horticultură a Ministerului Agriculturii, erau expuse hărți, cartograme, planuri, fotografii, cărți, broșuri horticole și, ceea ce putea admira și vizitatorul de rând - un bogat sortiment de fructe reprezentând peste o sută de varietăți de specii. După cum menționa horticultorul județean Paul Dulle, se evidențiau mai cu seamă fructele din grădina pomicolă Șirăuți și pepiniera satului Vișan.

Era admirată colecția de fructe a Școlii naționale de Viticultură din Chișinău – varietăți industriale, adaptate condițiilor de mediu ale Basarabiei, diverse tablouri și

alte materiale didactice intuitive²², materiale cu caracter instructiv, colecții de insecte vătămătoare la pomii roditori, de insecticide, modele de mașini, aparate de pulverizare, utilizate la Stațiunea Bioentomologică din Chișinău.

Societatea evreiască “Ort” din Chișinău era prezentă prin hărți, tablouri, material didactic mobil și multe produse grădinărești care demonstrau proiectele de ajutorare a producătorilor din domeniul pomiculturii. Zemstvele județene, deși ca instituții administrative fuseseră lichidate, prezentau cu eforturile și străduința agronomilor lor un bogat material didactic. În acest sens se evidențiază zemstva județului Hotin, ce prezentase la Expoziție o cartogramă prin care se demonstra răspândirea pomiculturii în partea nord-estică a Basarabiei, fotografiile cu vederi pitorești din grădinile Hotinului. Atrăgea atenția vizitatorilor și copia uscătoriei model de fructe, situată lângă livada de stat din comuna Șirăuți. În secția respectivă erau prezentați peste 60 de producători de fructe din diverse județe ale Basarabiei. Tot aici erau expuse și diferite mijloace de prelucrare și valorificare a produselor grădinărești²³.

Înzestrarea tehnică a agriculturii a constituit în perioada interbelică unul din punctele vulnerabile ale evoluției acestei ramuri. Din acest punct de vedere era îndreptățită atenția deosebită care a fost acordată prezentării la expoziție a mașinilor agricole, instrumentelor și utilajului, utilizate la cultivarea solului, la prelucrarea și păstrarea boabelor și semințelor. În opinia specialiștilor care au participat la organizarea expoziției, secțiunea mașinilor agricole era “una din cele mai bogate și mai bune prezentate”²⁴.

În pavilioanele respective au fost expuse numeroase mașini agricole ale unor întreprinderi din țară și din străinătate, fapt ce demonstra interesul pe care-l manifestau acestea pentru Expoziția de la Chișinău. Totodată se observau progresele evidente ale firmelor românești producătoare de mașini agricole, acestea demonstrând perspective pentru dezvoltarea agriculturii din țară. 15 din cele 28 de firme participante erau românești, iar celelalte - din Cehoslovacia, Franța, Germania, SUA. Atenția vizitatorilor, mai ales a producătorilor agricoli și a specialiștilor, era captată de mașinile firmelor din țară: “Reșița”, “And. Rieger din Sibiu”, “Dumitru Gutye fiul” din Oradea Mare. Era prezentată o colecție variată de pluguri de diverse sisteme, grape, cultivatoare, batoze pentru porumb, treerătoare de mână, vânturătoare, prese hidraulice pentru fabrici de ulei, teascuri pentru vinificație, mașini de prelucrat lână, șișcornițe, aparate pentru strivit struguri, garnituri pentru instalarea morilor, unelte agricole simple etc²⁵.

Pe lângă întreprinderile mari din țară și-a expus mașinile și firma “Progres” din Tarutin, județul Cetatea-Albă, colecția respectivă cuprinzând vânturătoare, cultivatoare, teascuri etc., o dovadă că se începea constituirea acestei ramuri și în Basarabia.

Erau prezente cu exponate proprii și școlile de meserii din Todirești, Rezina, Soroca, Cuhurești, Hotin, care demonstrau pluguri, prese, zdrobitoare pentru struguri, mașini de filat mătasa, batoze de porumb, vânturătoare ș.a.²⁶

Firmele din străinătate se evidențiază prin mașinile și utilajele cu un grad mai înalt de perfecțiune, printre acestea fiind garnitura de treierat cu batoză perfecționată, motoare pentru gospodărie, separatoare, semănători, prese de diverse mărimi, mașini

de secerat, tractoare, cultivatoare, mori mici și motoare pentru ele, treerătoare de mână și cu motor ș.a.²⁷ Acestea erau în atenția importatorilor de mașini agricole, dar în același rând constituiau modele pentru producătorii din țară.

În cadrul expoziției s-a organizat și un concurs pentru cele mai eficiente pluguri. O comisie specială sub președenția lui H. Celibidachi a stabilit calitățile plugurilor, încercându-le pe câmpul satului Durlești. La baza aprecierii lor erau puse o serie de criterii, vizând calitatea și accesibilitatea lor, greutatea, costul, construcția, calitatea materialului, răsturnarea brazdei și îngroparea miriștei, forma arăturii, mărunțirea solului, stabilitatea plugului etc.

Cele mai bune pentru condițiile Basarabiei s-au dovedit a fi plugurile firmelor „Melotte” din Belgia, „R. Bacher” din Cehoslovacia, „Frații Eberhardt” din Germania, ele fiind destinate în special gospodăriilor mici²⁸. Comisia respectivă, luând în considerare importanța introducerii tehnicii agricole în Basarabia, a propus înființarea unei stațiuni de experimente a mașinilor agricole, unde urma să se studieze minuțios calitățile lor și să recomande cele mai potrivite tipuri de mașini pentru diferite regiuni, astfel agricultorii fiind încurajați să le procure și să le utilizeze în gospodării²⁹.

Argumentată era opinia specialiștilor și a politicienilor care apreciau cooperarea drept un mijloc eficient de ameliorare a situației din economie, de perfecționare a muncii agricole și de îmbunătățire a stării materiale a micului producător din oraș. Din acest punct de vedere erau importante eforturile organizatorilor de a prezenta la expoziție diverse produse ale societăților cooperatiste, care au și fost expuse în trei dintre cele mai frumoase camere ale liceului nr. 3 și reprezentau producători din toate regiunile țării. Ele cuprindeau: produse forestiere, miniere, articole din piele, mobilă, exponate ale industriei casnice ș.a. Era prezentată pe larg cooperarea agricolă din Basarabia, în frunte cu societatea „Pomona” din Chișinău, care expunea un bogat material agricol și horticol: cereale, flori și plante de grădină, modul de păstrare a semințelor, îngrășăminte, unelte și mașini agricole. Se evidențiau societățile cooperatiste specializate în piscicultură: „Morun” din Vâlcov, „Crap de aur” din Reni, „Năvod” din Ismail³⁰. Activitatea de propagandă a cooperatiei era prezentată prin „Secția culturală”, care cuprindea informații și imagini privind tipărirea unor buletine, organizarea unei biblioteci cooperatiste, activitatea școlii de contabilitate și educație cooperatistă din Chișinău, instituirea cursurilor cooperatiste în diverse localități din Basarabia, numeroase grafice și o hartă a României cooperatiste etc³¹.

Din cele 21 secțiuni ale Expoziției generale din Chișinău, una din cele mai bogate și mai interesante era cea industrială³². Cum era și firesc, în acest domeniu prioritate aveau centrele industriale din Transilvania și din Vechiul Regat. În prim plan erau prezentate societățile metalurgice „Astra” și „Reșița”, care în opinia specialiștilor „făceau cinste” României întregite și „după felul materialelor produse, putând concura cu cele mai mari întreprinderi metalurgice din străinătate”³³. Exponatele acestor întreprinderi cuprindeau motoare electrice pentru curent alternativ cu trei faze, feresini pentru căile ferate, clopote de oțel, piese pentru mașini și locomotive, osii pentru locomotive și vapoare, autocisternă stropitoare, mașină de găurit, strung de precizie, motor industrial etc. În paralel erau demonstrate produse metalurgice ale întreprinderilor din Mediaș, Cluj, București, Brașov. În alt pavilion din apropiere erau expuse cu preponderență mașini agricole, prese de ulei, instalație pentru distilarea

apei, fabricate de întreprinderi din București, Chișinău, Satu-Mare. Un pavilion aparte cuprindea produse ale Regiei Monopolurilor Statului: colecții de tutun și țigarete, un motor pentru două mașini de fabricare a țigaretelor “Basarabeanca”, special construite cu ocazia Expoziției, o uscătorie de tutun ș.a.³⁴

Secțiunea industrială cuprindea și numeroase exponate ale unor firme străine, fie sub cerul liber, fie în pavilioane aparte. Astfel, pavilionul francez prezenta produsele a 20 de firme - de la țesături fine până la cele mai complicate mașini. Se evidențiau deasemenea, produsele de igienă, obiecte confecționate de cele două școli franceze din Chișinău, burghiuri, clești ș.a. După mențiunile profesorului universitar Ioan Simionescu și mai impresionant era pavilionul cehoslovac, în special prin mașinile și utilajele agricole, necesare gospodăriilor din mediul rural³⁵.

Multe mărfuri industriale erau expuse și în palatul principal al Expoziției. Astfel, în una din camere puteau fi vizionate produse ale industriei alimentare, reprezentate de fabricile “Alfa” – Chișinău, “Alois Müller” – București, fabricile de zahar din Bucovina și Basarabia. Își expuneau produsele și cele trei mari societăți petroliere din țară: “Steaua Română”, “Astra Română” și Societatea Româno – Americană.

O reprezentare largă aveau în pavilionul central fabricile textile, una din cele mai dezvoltate ramuri ale industriei românești din perioada interbelică. Erau expuse produse variate ale unor firme românești, ori mixte, din București, Brașov, Oradea Mare, Chișinău, Cluj, Iași. Sub aspect geografic industria textilă cuprindea centre economice din toate zonele țării, factor evidențiat în cadrul expoziției.

Relațiile de bună colaborare economică între România și Polonia erau confirmate prin prezentarea la expoziție a unor mostre, produse la 120 întreprinderi din țara vecină.

Aspecte și tendințe ale dezvoltării culturii românești puteau fi sesizate prin vizitarea secțiunilor a industriei de arte casnice, lemnului, zincografiei, a standurilor fabricii de instrumente muzicale “Vișata” din București ș.a.³⁶

În vestita sală de recepție, împodobită cu placa comemorativă, ce confirma unirea Basarabiei cu România, se afla o expoziție bogată de covoare autohtone și icoane vechi. De asemenea, tot aici puteau fi admirate picturile lui Nicolae Grigorescu, Ștefan Popescu, Theodor Aman, Octav Băncilă, dar și unele pânze ale artiștilor plastici basarabeni. Sub competența supraveghere a academicianului Șt. Ciobanu și a profesorului L. Boga erau expuse acte vechi privind istoria Basarabiei, evidențiate fiind documentele despre trecutul comerțului basarabean. În aceeași sală era prezentată colecția de icoane vechi, Porțile Împărătești și Evanghelia din secolul al XVII-lea a Muzeului Duhovnicesc din Chișinău³⁷.

Pavilionul industriei casnice, organizat sub președinția doamnei Fl. Niță, energica directoare a Școlii Normale de Fete din Chișinău, demonstra bogăția ornamentală și cromatica covoarelor vechi moldovenești și a altor lucrări manuale, executate în școli, mănăstiri și diferite localități din Basarabia³⁸.

O particularitate esențială a Expoziției din Chișinău a constituit-o prezentarea datelor statistice privind evoluția Basarabiei după 1918. Reprezentările grafice, cartogramele și diagramele au fost pregătite și expuse la insistența Comisariatului Expoziției, în special a profesorului A. Cardas. Pe lângă datele statistice privind repartizarea suprafețelor cultivate cu diverse plante agricole erau prezentate informații

minuțioase, ce reflectau exproprierea și împrăștierea, efectuate în cadrul reformei agrare de către Agenția “Casa Noastră”. Evoluția agriculturii putea fi apreciată și după cifrele, ce redau suprafețele semănate și recoltele obținute în anii 1922-1924. Instructive erau datele privind suprafețele semănate și recoltele obținute în gospodăriile mari și mici înainte și după reforma agrară³⁹. Lucrările statistice prezentate la expoziție constituie o sursă importantă pentru cercetătorii preocupați de istoria economiei Basarabiei. Or, tocmai aceste informații consistente au stat la baza lucrării profesorului Carl Uhlig de la Universitatea din Tübingen, privind situația economică a Basarabiei după 1918⁴⁰.

Secția științifică a expoziției a fost amplasată în localul Muzeului Național, unde, în special, au fost expuse rezultatele activității acestuia în perioada 1922-1925⁴¹. Este prima participare a Muzeului la o expoziție în cadrul României și, totodată, prima ocazie de a demonstra potențialul său specialiștilor și publicului din întreaga țară. Un interes deosebit prezenta seria de lucrări privind natura Basarabiei elaborate conform planului întocmit de către directorul muzeului, N. Florov, și aprobat de Ministerul Instrucțiunii publice în anul 1922. Conform acestui program Muzeul “trebuia să fie astfel organizat, încât să prezinte nu o simplă colecție de obiecte, [...] ci, înainte de toate, un mijloc pentru studierea naturii regiunii, pentru cercetarea însușirilor și bogățiilor ei, [...] nucleul în jurul căruia se va dezvolta o activitate științifică cu privire la cercetarea tuturor ramurilor naturii Basarabiei și de la care locuitorii Basarabiei se vor putea iniția și informa despre progresele acestui studiu în general și ale bogățiilor țării în special”⁴².

Deși perioada de activitate a colectivului Muzeului în această direcție a fost destul de scurtă, succesele obținute erau convingătoare. Pe lângă hărțile pedologice ale cercetătorilor ruși de până la Unire, care demonstrau evoluția studiilor cu privire la solurile Basarabiei, erau prezentate și unele, alcătuite în anii 1922 – 1925: harta hipsometrică elaborată de N. Florov, care era prima încercare de caracterizare a reliefului ținutului cu cele mai mici detalii, harta itinerariilor expedițiilor Muzeului, realizate în acești ani, în 3 județe din sudul Basarabiei. Erau expuse și cercetările punctului agronomic de la Costiujeni, un interes deosebit prezentând harta solurilor care demonstra existența unei largi varietăți ale acestora. O mare importanță aveau lucrările cu privire la studiul apelor subterane din Basarabia, în special harta hidrometrică a orașului Chișinău. Lucrări aparte erau consacrate structurii țărmului Mării Negre, care caracteriza epoca cuaternarului. Compartimentul entomologic al expoziției era prezentat prin colecții de gândaci, de orthoptere și lepidoptere, adunate de colaboratorii Muzeului M. Zubovschi și B. Miller în anii 1922-1925.

Lucrările cu caracter geologic prezentau colecțiile sistematice paleontologice, adunate de cercetătorul M. Pocora.

Un material abundent, inclusiv obiecte rare, colectate de C. Ambrojevici, demonstra secția de arheologie. Grație lucrărilor acestui arheolog, colaborator al Muzeului, reprezentanți ai cercurilor științifice și publicul vizitator puteau constata prezența paleoliticului în România. Multe din cercetările arheologice au fost inițiate în legătură cu investigațiile specialiștilor pedologi asupra epocii cuaternarului⁴³. Realizările secției științifice a Muzeului Național impresionau în mod deosebit nu numai specialiștii în domeniu și vizitatorii din țară, dar și pe cei de peste hotare. În

acest sens menționăm aprecierile date de către profesorul Universității din Tübingen Carl Uhlig, cercetător care studia Basarabia din punct de vedere geologic și geografic. El constata că în anumite ramuri de activitate muzeul descoperea “câi cu desăvârșire noi”⁴⁴.

Expoziția mai cuprindea secția atelierului de rechizite școlare, înființată în anul 1922 în baza laboratorului și experienței neobositei conservatoare Albina Ostermann, în cadrul căreia erau expuse animale împăiate, preparate în spirt, preparate corozive și altele din papier maché etc. Importanța materialelor prezentate era de netăgăduit pentru instituțiile de învățământ din Basarabia. În acest context era salută inițiativa școlilor din județele Basarabiei, care au organizat excursii pentru elevi în scopul vizitării Expoziției⁴⁵.

Organizarea Secției Științifice a Expoziției în incinta Muzeului și în baza colecțiilor și cercetărilor realizate de colaboratorii acestuia, a însemnat, de fapt, aprecierea înaltă dată acestei instituții de întreaga societate din România. Participarea la expoziție confirma faptul că Muzeul din Chișinău purta pe drept numele de Muzeu Național și se înscria în lista celor mai importante instituții de profil din România, demonstrând continuitatea frumoaselor tradiții ale Muzeului Zemstvei, constituite încă la sfârșitul sec. al XIX-lea. Confirma acest lucru și faptul că Muzeul a fost printre cei șase participanți menționați cu Premiul Mare și cu Medalia de Aur⁴⁶.

Expoziția din Chișinău a constituit totodată cadrul cel mai favorabil pentru Congresul General Agricol care și-a ținut lucrările în capitala Basarabiei la 10 și 11 septembrie. Participanții la Congres, specialiști în agricultură din tot cuprinsul țării, au avut prilejul să facă cunoștință cu bogățiile Basarabiei în acest domeniu și să stabilească relații de colaborare în scopul perfecționării tehnologiilor de lucrare a solului și unei organizări mai bune a economiei agrare. Pe lângă cei peste 2000 de agricultori și agronomi, la Congres au fost reprezentanți ai guvernului, ai administrației provinciale și ai armatei, inclusiv asemenea personalități ca ministrii Ion Inculeț și Al. Constantinescu, președintele congresului Constantin Mimi, generalul Rudeanu ș.a.⁴⁷

Constatățile, recomandările și dezideratele exprimate la Congres erau în deplină consonanță cu mesajul și obiectivele Expoziției, iar secțiile, în care s-au desfășurat dezbaterile, aveau în mare parte profil identic cu cele ale Expoziției. În baza referatului profesorului N. Florov, organelor de resort ale statului au fost propuse o serie de măsuri în scopul intensificării agriculturii din România. Ele aveau drept obiective: studiul sistematic al condițiilor istorico-naturale în toate regiunile țării; crearea unei rețele de stațiuni experimentale cu laboratoare, care să aibă la bază un program de activitate în strictă corespundere cu condițiile locale de sol, climă etc.; elaborarea unui sistem mai avansat de cultivare a solului; selectarea varietăților de plante agricole după regiunile naturale; înființarea unei școli pentru pregătirea specialiștilor selecționari; organizarea asistenței agronomice de către institute, conduse de specialiști localnici, colaborarea strânsă dintre Camerele Agricole județene cu Uniunea Camerelor Agricole și cu Ministerul Agriculturii; reunirea cercurilor largi de agricultori în cooperative agricole; acordarea creditelor pentru asanarea și regenerarea livezilor prin cooperative; înființarea de cooperative pentru industrializarea fructelor; studierea pieței mondiale și sprijinul statului la exportul de fructe ș.a.⁴⁸ O serie de

recomandări, formulate la Congres, erau elaborate în funcție de condițiile concrete ale Basarabiei, acestea fiind argumentate prin materialele Expoziției de la Chișinău. Fără a le caracteriza în amănunte, pe lângă cele cu caracter general, menționăm unele dintre ele: acordarea de mijloace Muzeului Național din Chișinău pentru organizarea lucrărilor experimentale în domeniul agriculturii; susținerea planului Muzeului cu privire la organizarea parcurilor naționale; acordarea unor credite substanțiale pentru ameliorarea situației în zonele Basarabiei cuprinse de secetă; înzestrarea în mod suficient a școlilor agricole cu material intuitiv și demonstrativ, cu plantații și gospodării; readucerea la gradul de școală secundară a Școlii Naționale de viticultură și oenologie din Chișinău cu dreptul absolvenților de a se înscrie la facultățile de științe; asigurarea stagiunii de practică în gospodăriile model, particulare sau de stat, așa cum erau cele ale coloniștilor germani din sudul Basarabiei, ale răzeșilor din Soroca și Orhei ș.a.; aplicarea Legii învățământului primar pentru școlile de la Purcari, Copcui, Grinăuți și Brânzeni, care prevedea acordarea de salarii speciale (50% în plus), teren gratuit, reducerea vârstei de pensionare – corpului didactic din regiunile cu minorități; reînființarea cursurilor pedagogice din 1923 ținute la Chișinău⁴⁹.

Unele recomandări se refereau la sectorul zootehnic din Basarabia, printre ele fiind: menținerea în centrul provinciei a rasei de taurine moldovenești; reorganizarea crescătoriei din satul Todirești (jud. Tighina); restabilirea crescătoriilor particulare reputeate în trecut pentru această rasă în satele Leontieva, Cricova etc.; extinderea creșterii taurinelor roșii în județele Tighina, Cahul, Ismail, folosindu-se ca sursă șeptelul din județul Cetatea-Albă; extinderea în nordul Basarabiei a creșterii taurinelor de rasă Simmental din crescătoriile Ardealului și Bucovinei; extinderea și studierea pe larg a creșterii oilor Caracul; legiferarea imășurilor comunale sub administrarea primăriilor; lărgirea suprafețelor cultivate cu lucernă; organizarea învățământului și propagandei agricole prin înzestrarea școlii de apicultură din Chișinău cu local propriu și materialul didactic necesar⁵⁰.

Expoziția generală și târgul de mostre din 1925 a constituit un eveniment distinct al vieții economice și culturale a Basarabiei în cadrul României întregite. “Măreția acestei expoziții, – scria directorul general A. Cardas, – a impus respect celor mai serioși cârtitori locali și tuturor dușmanilor neamului nostru care ironizau străduința muncitorilor întruniți sub steagul expoziției, steag care a însemnat numai cinste, adevăr și muncă românească”⁵¹.

Pe lângă aprecierile elogioase, care au însoțit Expoziția, importantă a fost studierea în baza produselor și materialelor expuse a situației reale în care se află agricultura țării. Relevante în acest sens erau cuvintele lui A. Buzdăga, unul din specialiștii recunoscuți în domeniu, care menționa, că expoziția prezenta “un tablou în relief al stării agricole din Basarabia” și servea ca „o carte ce poate fi studiată de oricine...”⁵². Exponatele prezentate, odată cu evidențierea posibilităților pe care le avea agricultura provinciei, scoteau la iveală nivelul scăzut de organizare a exploatarei solului, gradul redus de înzestrare tehnică, dependența gospodăriilor de condițiile climaterice, factori care determinau recoltele scăzute la hectar. Expoziția urma, deci, să deschidă calea unor noi transformări în agricultură, să orienteze instituțiile administrative, economice, științifice și de învățământ, la realizarea măsurilor necesare pentru eficientizarea

acestei importante ramuri a economiei naționale. Produsele expuse, materialele statistice și ilustrative orientau politica economică a statului la sprijinirea creditului agricol, a cooperăției la sate, impuneau modificări în structura prețurilor și a tarifelor la transport, import și export, recomandau direcționarea mijloacelor spre înzestrarea tehnică a agriculturii.

Evenimentul respectiv a fost marcat și de către Administrația Poștală Națională prin utilizarea unei stampile speciale, folosite la Oficiul Poștal Chișinău Centru, precum și a unui set de cărți poștale ilustrate, o parte din care le reprodusem în continuare.

NOTE

1. MANOILESCU, Mihail. - *Memorii, vol 1*. București, 1993, p. 34.
2. *Ibidem*, p. 35.
3. *Ibidem*.
4. COJOCARU, Gh. - *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918 - 1923)*, București 1997, p. 166.
5. Foaia Plugarilor 1925, anul V, nr 9-11, p. 209.
6. *Ibidem*.
7. Buletinul agricol, 1925, nr. 1, octombrie, p. 2.
8. Foaia Plugarilor, 1925, nr. 9-11, p. 218.
9. *Ibidem*, p. 216.
10. *Ibidem*.
11. *Ibidem*, p. 217.
12. *Ibidem*, p. 288.
13. *Ibidem*, p. 286.
14. *Programul secțiunii de viticultură și oenologie, întocmit de Iosif Bahtalovschi*. Chișinău, 1925, pp. 5 - 17.
15. *Ibidem*, pp. 15 - 17.
16. AMBROJEVICI, T. - *Agricultura Basarabiei // Foaia plugarilor, 1925, Nr. 9 - 11, pp. 221 - 222*.
17. *Ibidem*, p. 222
18. IONESCU, I. - *Viticultura // Foaia Plugarilor, 1925, nr. 9-11, p. 234*.
19. *Ibidem*, p. 235.
20. *Ibidem*, p. 235.
21. *Ibidem*, pp. 235 - 236.
22. DULLE, P. - *Horticultura la expoziție // Foaia Plugarilor, 1925, nr. 9-11, p. 230*.
23. *Ibidem*, pp. 232 - 233.
24. CORDONEȚ, Gh. - *Mașinile agricole la Expoziția din Chișinău // Foaia Plugarilor, 1925, nr. 9-11, p. 246*.
25. *Ibidem*, p. 247.
26. *Ibidem*, p. 248.
27. *Ibidem*, pp. 48 - 242.
28. Foaia Plugarilor, 1925, nr. 12, decembrie, pp. 303 - 304.
29. *Ibidem*, p. 305.
30. TEODORESCU, N. - *Cooperăția // Foaia Plugarilor, 1925, nr. 9-11, pp. 250-252*.

31. *Ibidem*, p. 253.
32. POTLOG, Al. - *Secțiunea industrială* // Foaia Plugarilor, 1925, nr. 9 - 11, p. 256.
33. *Ibidem*, p. 257.
34. *Ibidem*, p. 259.
35. *Ibidem*, pp. 258 - 259; SIMIONESCU, I. - *Expoziția din Chișinău* // Viitorul, 1925, septembrie.
36. *Ibidem*, pp. 259-260.
37. Furnica, 1925, nr. 18, p. 6.
38. *Ibidem*, p. 9.
39. Foaia Plugarilor, 1925, nr. 9 - 11, pp. 260 - 261.
40. *Ibidem*, p. 264.
41. Foaia Plugarilor, 1925, nr. 9 - 11, p. 219.
42. FLOROV, N. - *Muzeul național de Istorie Naturală din Chișinău. Trecutul și starea lui actuală* // Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău. Fascicule, 1926, p. 8.
43. FLOROV, N. - *Secția științifică a Muzeului Național* // Foaia Plugarilor, 1925, nr. 9-11, p. 136.
44. Furnica, 1925, nr. 18, p. 6.
45. Furnica, 1925, nr. 19, p. 6.
46. Foaia Plugarilor, 1925, nr. 12, p. 307.
47. Foaia Plugarilor, 1925, nr. 9 - 11, p. 265.
48. *Ibidem*, pp. 269 - 274.
49. *Ibidem*, pp. 269 - 277.
50. *Ibidem*, pp. 278 - 280.
51. *Ibidem*, p. 281.
52. Buletinul agricol, 1925, anul I, nr. 3, p. 2.

Imagini de la Expoziția Agricolă și Industrială din Chișinău (a. 1925)

(Din colecția lui Aurel Ciobanu - se publică pentru prima dată)

Ceremonia de inaugurare a expoziției. 8 septembrie 1925.

Portalul Principal al Expoziției, amplasat în perspectiva străzii Principele Carol (azi str. Serghei Lazo).

Aspectul general al Expoziției cu pavilionul central amplasat în palatul Sfatului Țării

Pavilioane particulare amplasate pe o terasă de pe panta din spatele palatului Sfatului Țării.

Scările, cascadele și terasele cu pavilioane amenajate pe panta din spatele palatului Sfatului Țării.

Pavilionul muzicii și panorama Buiucanilor

Pavilionul restaurantului Londra, amplasat în spatele palatului Sfatului Țării.

Pavilionul minelor Lupeni

Pavilionul Covaltschi

Pavilionul Industriei metalurgice

Pavilionul industrial nr. 2.

Pavilionul Unelte și mașini agricole.

Pavilionul Regiei Monopolurilor Statului.

Pavilionul Moara mecanică "Kogan"

Pavilionul Societății Române de Întreprinderi.

Pavilionul cehoslovac.

*Pavilionul fabricii
de ciment "Traian"*

Pavilionul presei.

Standul ziarului Universul.

Pavilionul Industriei Franceze.

Interiorul Pavilionului Francez.

Interiorul Pavilionului Francez cu mărfuri de larg consum.

Casă cu arhitectură tradițională din zona codrilor basarabeni.